

Arkitektur som forskningsfelt

ELIN HAUGDAL

Agora på Sandhornøy i Gildeskål pryder forsiden av *Berørt av bygninger* (ill. 1). Byggverket er en del av kunstprosjektet SALT, som ble åpnet høsten 2014, og har fått stor oppmerksomhet det siste året.¹ *Agora* er bygd som et amfi og rommer ei scene og en sauna med plass til over hundre mennesker – verdens største, er det sagt. Her inne iverksettes det greske begrepets betydning som samlingsplass, et rom som ivaretar både avkledde kropper og frie tanker, som gir lys, varme og rammer omkring menneskelige ritualer og diskusjoner. Med en agora i nord forenes også verdener på tvers av tid og geografi. Den ytre formen spiller på fiskehjelens enkle konstruksjon, den indre gir ly og utsyn over et mektig nordnorsk kystlandskap. Byggverket er ikke ment å vare, men det huser folk, endrer landskapet, skaper kultur og setter historiske spor i den tiden det står nettopp her. Det er en bygning som berører.

Berørt av bygninger inneholder artikler skrevet av seksten nordiske forskere fra ulike fagtradisjoner. Artikkelen handler om bygninger og arkitekter, om forskning og bevaring, og om arkitektur som ramme om liv og kult. Tittelen viser til hvordan arkitektur påvirker individer og fellesskap, former byer og landskap, hegner om og stiller ut gjenstander, og selv til slutt kan bli et objekt som vernes og bevares. Arkitektur har ulik grad av innflytelse, makt og symbolsk betydning – og kan berøre på godt og vondt. Det kreves forskjellige teorier og perspektiver for belyse dette brede feltet. *Berørt av bygninger* har ikke som mål å favne det hele, men å la forskere med ulike perspektiver løfte fram et mangfold av bygningers bruk og betydning.

Å forske på bygninger appellerer til flerfaglighet og ulike tilnærminger. Arkitekten ser framover mot nye muligheter for byen og boligen, og arkeologen rekonstruerer fortida ved hjelp av bygningsrester. Antropologer, historikere, samfunnsplanleggere og sosiologer har alle bygninger som del av sitt gjenstandsfelt, men å si noe om bygningen i seg selv er sjelden deres hensikt. Bygningen brukes som kilde for å belyse noe annet; bygningen er først og fremst et rikt dokument heller enn et monument.² Å finne balansen i dette forholdet mellom dokument og monument – bygningen som historisk kilde og som estetisk objekt – er kunsthistorikerens utfordring.

Berørt av bygninger springer ut av kunsthistoriemiljøet ved UiT Norges arktiske universitet. I skandinavisk sammenheng har arkitektur vært en vesentlig del av kunsthistorie-

faget helt fra det ble opprettet som akademisk disiplin på slutten av 1800-tallet, og i Norge først med et særlig ansvar for stavkirkene. Kunsthistoriefaget har i stor grad tatt for seg de store og viktige bygningsverkene – Arkitekturen med stor A – og sett dem som eksemplariske for stiler og epoker. Siden 1970-årene har imidlertid denne stil- og monumenthistorien blitt utfordret av nye teoretiske og estetiske perspektiver – og ikke minst av en mer omfattende og sosialt preget forskning på bygninger og bygningshistorie.³

Forskning på arkitektur i nord

Den empiriske, sosialt og regionalt orienterte forskningen på arkitektur ble forsterket da arkitekt Ingebjørg Hage, etter et tiår som kulturvernkonsulent i Troms fylke, fikk arbeidsstipend fra Forskningsrådet og deretter, i 1998, ble ansatt som førsteamanuensis i kunsthistorie ved Universitetet i Tromsø.⁴ Ved universitetet og ikke minst ved Tromsø museum forsket historikere, arkeologer og sosialantropologer på bygninger, byer og bygde miljøer i Nord-Norge.⁵ Men Hage har med sin forskning satt mer direkte fokus på *arkitekturen*, enten temaene er byggeskikk, bygningsvern, gjenreising, boligforhold, byutvikling eller industristeder. Hun har også løftet fram en virkelighet og virksomhet som ikke tidligere har vært viet særlig arkitekturhistorisk oppmerksomhet, som samenes og kvenenes bygningskultur og kvinnelige arkitekters innsats i gjenreisningsarbeidet.⁶ Hage har dessuten gjort stil- og typehistoriske studier, som skriver bygninger i Nord-Norge inn i den allmenne arkitektur- og kunsthistorien.⁷ Selv om Hages fokus er det nordlige Norge, er hennes perspektiver ikke snevert tidsavgrensede og regionale, men har historisk dybde og krysser geografiske grenser. Hun skriver like gjerne om italienske renessansehager som byggeskikken ved Kvitsjøen i Russland.⁸ Hennes holdning som forsker har også et annet viktig trekk: Den er ikke abstrakt og livsfjern, men lar den menneskelige bruken stå i sentrum.

Hage kombinerer ulike metoder fra intervjuer og sosiale analyser til form- og motivanalyser, og hun har gjennom hele sin akademiske karriere arbeidet tverrfaglig og samarbeidet med forskere fra ulike miljøer. Flere av dem bidrar til boka *Arkitektur i Nord-Norge* (2008).⁹ Denne boka "er et forbilledlig eksempel på hvordan et dedikert kollektiv kan føre fram tekster med sterk sammenheng og høyt faglig nivå", lød omtalen i fagtidsskriftet *Arkitektur N*.¹⁰ "Universitetet i Tromsø har de senere årene stått fram som et av kraftsentrene i norsk arkitekturforskning og -formidling", ble det påpekt i anmeldelsen i Fortidsminneforeningens årbok, da også med henvisning til den nettbaserte Arkitekturguide for Nord-Norge og Svalbard, som Hage har initiert og drevet fram.¹¹

Arkitekturforskningen ved kunsthistorie i Tromsø fikk flere aktører etter årtusenskiftet, reflektert i Bodil Ruuds avhandling om den moderne byorganiseringen i to nordnorske byer, Vidar Trædals avhandling om kirker og kirkesteder i Troms og Finnmark før 1800, og Lena Liepes studie av middelalderens steinkirker i Nord-Norge.¹² De to sistnevntes middelalderforskning, knyttet til kirkesteder, kirkebygninger, interiør og inventar, er utvidet i den tverrfaglige forskningsgruppen *Creating the New North*, der Rognald Heiseldal Bergesen og Ingebjørg Hage bidrar med sin kunst- og arkitekturhistoriske kompetanse.¹³

Arkitekturen kommer i bakgrunnen, men er likevel en viktig del av *Hager mot nord: Nytte og nytelse gjennom tre århundrer* (2015), redigert av Ingebjørg Hage, Elin Haugdal og Sveinulf Hegstad. Her undersøkes forholdet mellom hus og hage, monument og park, bygning og landskap, med eksempler fra Nordland, Troms og Finnmark.¹⁴ Boka bygger på et utvidet hagebegrep som åpner en mangfoldig hagekultur i en landsdel som vel ikke først og fremst er kjent for sin rike grøde eller sitt blomsterflor. Flere av bokas artikler åpner øynene for at det mange steder finnes spor etter hager, hushold og kultur, selv der vi tror det er den uberørte naturen som råder.

Arkitekturforskningen ved kunsthistorie har også et annet tyngdepunkt i undersøkelsen av moderne og samtidig offentlig arkitektur i nord. Hage har gjort studier av enkeltbygninger i gjenreisingsbyene samt blant annet skolebygg og helseinstitusjoner i Nord-Norge.¹⁵ De siste tiårenes offentlige arkitektur er naturlig nok et tyngdepunkt i *Arkitekturguide for Nord-Norge og Svalbard*, selv om guiden ikke prioriterer disse over bolighus og mer anonyme bygningsmiljøer. Et utvalg bygninger for kultur og politikk blir drøftet i undertegnede doktorgradsavhandling om "ny monumentalitet" (2008) og senere forskning på den offentlige arkitekturen i Sápmi fra 1970-tallet til i dag.¹⁶ Bygningene er viktige i konstruksjonen av samisk identitet, og de utfordrer arkitekturen selv: Hvordan kommuniserer arkitektur? Hva er monumentalitet i det seinmoderne?

Noen utfordringer

Forskningen på offentlige bygninger oppført i nordområdene etter gjenreisninga og fram til i dag – og da særlig den såkalte monumentalarkitekturen – har synliggjort flere utfordringer av metodisk art. Særlig har forskningen på den nyere arkitekturen i Sápmi utfordret den tradisjonelle, kunsthistoriske arkitekturhistorien. Sápmi er virkelig et område åpent for arkitekturhistorisk kolonialisering, med svært få beskrivelser og tolkninger av bygninger og ingen kanon å forholde seg til. Med en hypotetisk tanke om å skrive en samisk arkitektur-

historie, reises spørsmål om hvilke forskningsspørsmål som skal stilles, og om hvordan bygningene skal presenteres i en sammenheng, om noen. Det er utfordringer som tør ha overføringsverdi til andre steder og tider – og også kan prøves mot de arkitekturhistoriene som er skrevet.

For det første synes det vesentlig å insistere på en territoriell bestemmelse, "arkitektur i Sápmi", "arkitektur i Nord-Norge", i stedet for "samisk arkitektur" eller "nordnorsk arkitektur" – eller for den del "norsk arkitektur". Det gjør det enklere å holde vanskelige identitetsspørsmål åpne og betinger ikke at arkitekten har en bestemt etnisitet, eller at arkitekturen selv er utstyrt med visse identifikasjonstegn. På den andre siden er det problematisk å hoppe bukk over identitetsspørsmålet; en ung nasjon som den samiske har nettopp behov for å gjenkjenne noe som spesifikt samisk.¹⁷

En territoriell avgrensning av et undersøkelsesområde kan også i første omgang ses som en pragmatisk avgrensning. Her kan arkitekturforskeren bedrive "mapping, not tracing", som arkeologene sier: ikke lete etter eller spore opp påståtte sammenhenger, men grave der man står og undersøke hva som faktisk er. Men om vi følger Hans-Georg Gadamer, blant andre, finnes det ingen nøytral empiri.¹⁸ Og for forskeren er det heller ikke hensiktsmessig å starte med blanke ark, for uten en forforståelse om det vi undersøker, er det ikke mulig å sirkle inn forskningsspørsmål og finne hensiktsmessige metoder.

For det andre er det påkrevd, for eksempel i undersøkelsen av nyere samisk arkitektur, å snu om på den inngrodde kunsthistoriske ideen om arkitektur som speiling eller symptom på samfunn og identitet. Sametingsbygningen i Karasjok, som ble åpnet i 2000, viser ikke fram samisk identitet. Men den bidrar i høyeste grad til å konstruere selvforståelse og identitet – både arkitektonisk og institusjonelt. Arkitekturen er ikke speiling eller symptom, men iverksetter en egen "verden". Hvordan ta konsekvensene av det i arkitekturforskningen? En måte er å vende fokuset fra årsakshistorie til virkningshistorie.¹⁹ Det betyr ikke at det er meningsløst, for eksempel i utforskningen av nyere samiske bygninger, å se på intensjoner, programmer, juryvurderinger, økonomi, politikk og andre årsaker til at arkitekturen ble som den ble. Alt dette kan avsløre maktforhold og myter. Men arkitekturens egentlige betydning ligger vel ikke bare her. Arkitekturen er ikke "ferdig" når den står oppført, det er vel snarere da historien begynner. Å vektlegge arkitekturens virkning handler om å beskrive hvordan byggverket skaper et sted og hvordan det endrer landskapet, både det fysiske, kulturelle og mentale. Det handler om å beskrive hvordan bygningen selv forandres gjennom materialslitasje, påbygninger, endring av bruks- funksjon – og hvordan bygninger aktivt påvirker eller "performs", som David Leatherbarrow omtaler det i sin bok fra 2009,²⁰ Og det handler ikke minst om hvordan en bygning tillegges

ulike betydninger over tid. Stadier i en bygnings liv, kaller Juan Pablo Bonta det i en eksemplarisk resepsjonsanalyse fra 1975.²¹

En undersøkelse av arkitektur på disse premisene krever en annen metode i arkitekturforskningen enn den som velger ut representative objekter, sporer opp sammenhenger og skaper synteser. Det kan for eksempel kreve at hver enkelt bygning eller hvert enkelt bygningsmiljø ses som "en verden", og behandles som et case, som kan undersøkes med ulike metoder og fra en rekke innfallsvinkler. Er det mulig å bygge opp en arkitekturhistorie med utgangspunkt i en rekke case-studier? Det vil tvinge tanken bort fra abstrakte ideer om sammenhenger i tid og geografi, og i stedet avdekke en historie som tar utgangspunkt i det partikulære og konkrete, bort fra totaliserende aspekter til i stedet å akseptere en tilfeldighetens historie, en "history by choice".²² En eventuell historie om arkitekturen i Sápmi vil måtte være et prøvende narrativ eller en "svak historie".²³

Andre arkitekturhistorikere har forstått historien som ulike fenomener filtret inn i hverandre, og spenningen mellom dagens analyser og fortidens objekter gjør "det historiske prosjektet" til en studie av kriser, som arkitekturhistorikeren Manfredo Tafuri skriver – med et hardt spark til kunsthistoriens forvaltning av arkitekturen som et sammenhengende og sterkt narrativ. I slike kriser skjer det kollisjoner mellom samtid og fortid, og Tafuri mener det er restene av disse kollisjonene arkitekturhistorikeren må studere. Den nevnte Sametingsbygningen i Karasjok ville være et interessant case ut ifra en slik tankegang.

Det historiske prosjekt kan aldri bli en fullstendig, avsluttet historie, påpeker Tafuri. Historieskriving er et sisyfos-arbeid som aldri tar slutt.²⁴ Hans skille mellom "forskning" og "presentasjon" innenfor den arkitekturhistoriske praksisen, er av betydning i denne sammenhengen. Mens presentasjonen er det vi ser på som arkitekturhistoriske oversiktsverk, en slags endelig form, er forskningen fremdeles åpen. Forskningen rommer flere stemmer, flere perspektiver, den gir plass til paradokser og motsetninger. Med det i mente synes nettopp antologien å være en egnet presentasjonsform. Med sine forskningsbaserte artikler, styrt av ulike spørsmål og agendaer, ivaretar antologien noe av forskningens uferdige karakter.

Fra Hesteskoblokka til Livias villa

Berørt av bygninger er en samling artikler som griper over en lang tidsperiode og en bred geografi. Claes Caldenby innleder med en diskusjon av den nordiske arkitekturforskningen. Hans artikkel tar for seg vendingen i arkitekturhistorieskrivingen på 1970-tallet fra monumenthistorie til bebyggelseshistorie og drøfter det kritiske potensialet i den empirisk orienterte forskningen som

vokser fram de neste tiårene. Caldenby trekker linjene helt fram til samtidas forskere som tenderer mot å forklare bygninger ut ifra kontekst og sosiale modeller, og som gir arkivundersøkelser fornyet interesse. Et eksempel på slik empirisk forskning med et kritisk potensiale tør være Jens Christian Eldals artikkel om arkitekturen for nordmenn i Iowa i 1860-årene. Her gjør Eldal et grundig dypdykk i et arkivmateriale som få, om noen, har tatt i tidligere. Artikkelen viser også hvordan arkitekter og bygningskulturer krysser hav og landegrenser. Antologiens første artikler fokuserer ellers på bygninger som historiske, sosiale og kunstneriske objekter, i nærstudier av arkitekter og enkeltverk. Elisabeth Seip gir et bilde av arkitekten Kirsten Sand, som fikk oppført bolighus og større bygninger i årene før og særlig etter andre verdenskrig. Kirsten Sands betydning for gjenreisingsarbeidet i Nord-Norge etter krigen er godt beskrevet av Ingebjørg Hage, og Seip tilfører opplysninger som utdyper arkitektens virke og hennes interesse for boligbyggingen i nord. To boligblokker av en helt annen skala er tema for undertegneds artikkel. Hesteskoblokka i Hammerfest og Ormen långe i Svappavaara er resultat av 1960-årenes bebyggelse og vekst i nordområdene. De er samtidig blant de første forsøkene på å tilpasse seinmodernismens storblokker til sted og klima, og artikkelen stiller spørsmål ved både ideer og realisering. Diskusjonen i etterkrigstida var preget av spørsmålet om arkitekturen var ingeniørvirksomhet som skulle oppfylle rene nyttebehov, som masseboliger, eller om den også var kunst. Svein Aamold utdyper forholdet mellom kunst og arkitektur, om hvordan bygningene berører og forplikter til å ivareta kulturelle og åndelige behov – og hvordan den offentlige kunsten, her først og fremst skulpturen, bidrar til dette.

Den andre delen av antologien ser bygninger som del av et større landskap – av bosettinger, byer, campus eller verneverdige bygningsmiljøer – og har historie, materiell kultur og kulturminnevern som viktige innganger. Karsten Jørgensens artikkel om landskapsarkitektenes arbeid med Ekebergparken i Oslo, og ivaretagelsen av de ulike historiske lagene her, bringer et etisk moment til det å bygge landskaper. Siri Skjold Lexau beskriver utviklingen av et nytt ”akademisk” landskap – Nygårdshøyden som universitetsområde fra midten av 1960-tallet – og drøfter utformingen av campus og universitetsbygninger ut ifra samtidens idealer i arkitekturen og i utdanningspolitikken. Idealene for campus kom også fra byplanleggingen, blant annet fra de planformene som Bodil Ruud beskriver i sin artikkel om 1800-tallets nordnorske byer. Ruud prøver begreper som organisk og planlagt på de ulike byene i nord, og diskuterer hvorvidt en by kan kalles ”selvgrodd”. Johanne Sognnæs har skrevet om bevaring av slike historiske bymiljøer, og hvordan ”byutvikling dreier seg både om å ta vare på eksisterende kvaliteter og samtidig om å skape nye.” Flere av de områdene Sognnæs har studert, preges av en ”velstelthet” som Reidar Bertelsen stiller spørsmål ved i sin artikkel ”Et forsvar for hus som har kommet i knestående”. Her drøfter han prinsipper rundt

den juridiske forvaltningen av kulturminner i Norge og peker på hvordan denne fører til at enkelte kategorier kulturminner prioriteres framfor andre. Bertelsen trekker blant annet fram samiske kulturminner der vern gjennom bruk er et viktig prinsipp. I Dikka Storms artikkel om husholdene i *siidaen* på 1700-tallet er det nettopp bruk, næringsutøvelse og mennesker som er det interessante i forskningssammenheng. De fysiske strukturene for bosetting er det få spor etter. Med utgangspunkt i skriftlig kildemateriale relatert til Sør-Troms, tegner Storm opp eksempler på bosettinger og hushold – og løfter fram både enkeltpersoner og kvinners plass i dette bildet.

Tema i antologiens siste del er bygninger som rom for gjenstander, for ritualer, kult og kunst. Her inngår to artikler om Trondenes kirke i Harstad, Nordens nordligste, bevarte middelalderkirke i stein. Rognald Heiseldal Bergesen skriver om det rike interiøret med flere alterskap og et omfattende bildeprogram. Hans hovedfokus er kirkens kvinnefigurer, med St. Anna i sentrum. Bergesen ser hvordan motivenes betydning forankres i sted og rom. Jan von Bonsdorff har undersøkt hvor disse alterskapene kom fra og setter dem i sammenheng med nordtysk skulpturproduksjon og hanseatisk handel. Det ble importert overraskende mange treskulpturer til nordnorske kirkebygninger, og von Bonsdorff hevder “att koret i Trondenes i allra högsta grad handlade om ett *representativt rum*, ett rum för brukare med ambitioner och starka viljor”. Lena Liepe tar også for seg inventaret i en kirke i Nord-Norge, men fokuserer på det kanskje minst prangende og samtidig mest spennende elementet: relikviet som i 1930-årene ble oppdaget på den middelalderske Kristus-figuren fra gamle Torsken kirke. Artikkelen er en “påminnelse om den fundamentalt viktiga roll som relikernas närvaro i det medeltida kyrkorummet spelade för utövandet av kulten”, skriver Liepe, og setter Torsken-relikviet i sammenheng med liknende funn i Vestkirken. Hege Olaussens artikkel strekker tiden enda lengre bakover, til det romerske riket og til bevarte rom som i dag nærmest har fått mytisk status. Olaussen ser på et rom i villaen til keiserinne Livia, der hagemotiver, romlige illusjoner og symboler kan knyttes til en politisk kraft som når ut over dette konkrete rommet. Som avsluttende artikkel står Birgitte Sauges tekst om museumsarkitektur, kunstutstillinger og publikum. Museet er en bygning for bevaring av ting og gjenstander – og også et kultrom. Museet er den nye kirken, hevdes det.²⁵ Sauge analyserer sammenhengen mellom arkitektur og utstilling, de rammene som de enkelte museumsbygningene legger for utstillingene og opplevelsene til publikum. Det er klart at bygningene og deres interiører innvirker på vår oppfatning av tingene, og de er gitt en form og et rom som er ment å berøre oss.

III. 1 *Agora*, kunstprosjektet SALT på Sandhornøya
i Gildeskål, signert arkitektene Rintala Eggertsson
Foto: © Martin Losvik 2014

Kilder

- Bonta, J. P., *An Anatomy of Architectural Interpretation: A Semiotic Review of the Criticism of Mies van der Rohe's Barcelona Pavillon*, Barcelona: Gili 1975, s. 55–81
- Caldenby, Claes, "Kritisk empiri. Ett historiografiskt perspektiv", *Nordlit* 36/2015, s. 19-30
- Duncan, Carol, "The Art Museum as Ritual". I: Donald Preziosi (red.), *The Art of Art History: A Critical Anthology*, 2. utg., Oxford og New York: Oxford University Press 2009
- Gadamer, Hans-Georg, *Wahrheit und Methode*, Tübingen 1960
- Gulddal, J. og M. Møller (red.), *Hermeneutikk: En antologi om forståelse*, København: Gyldendal 1999
- Haugdal, Elin, "Ny monumentalitet: Fire bygninger i Nord-Norge og teorier om monumentalitet mellom 1960 og 2000", doktorgradsavhandling, Universitetet i Tromsø 2008
- Haugdal, Elin, "Det skal råtne: Materialbruk i nyere samisk arkitektur", *Kunst og kultur* 1/2013, s. 40–55
- Hofstad, Erlend, "Mangfoldig om arkitektur i nord", *Fortidsminneforeningens Årbok* 2008, s. 181–184
- Lavin, Sylvia, *Form Follows Libido: Architecture and Richard Neutra in a Psychoanalytical Culture*, Cambridge, Mass.: MIT Press 2004
- Leatherbarrow og Mostafavi, *On Weathering: The Life of Building in Time*, Cambridge, Mass.: MIT Press 1993
- Leatherbarrow, David, *Architecture Oriented Otherwise*, New York: Princeton Architectural Press 2009
- Panofsky, Erwin, *Meaning in the Visual Arts*, New York: Doubleday Anchor Books 1955
- Solberg, Helge, *Arkitektur N* 3/2008, s. 73
- Tafari, Manfredo, (*La sfera e il labirinto. Avanguardie e architettura da Piranesi agli anni '70*, Torino 1980) *The Sphere and the Labyrinth: Avant Gardes and Architecture from Piranesi to the 1970's*, Cambridge Mass.: MIT Press 1987
- Vattimo, Gianni, (*La fine della modernità*, Milano 1985) *The End of Modernity. Nihilism and Hermeneutics in Post-Modern Culture*, Oxford 1988
- Vattimo, Gianni, "Postmodernity and new monumentality", *Res: anthropology and aesthetics* 28/1995, s. 39–46

Noter

- 1 Arkitektene Rintala Eggertsson står for det arkitektoniske bidraget til SALT-prosjektet. For mer informasjon om prosjektet og den internasjonale oppmerksomheten det har fått, se <https://www.gildeskal.kommune.no/salt-vellykket-aapning-gir-stor-oppmerksomhet-i-media.5541281-272796.html> (lest juni 2015).
- 2 Panofsky 1955, s. 10 ff.
- 3 Se Caldenby 2015.
- 4 Hage disputerte ved Institutt for samfunnsvitenskap ved Universitetet i Tromsø i 1996 med doktorgradsavhandlingen "Som fugl fønix av asken? Gjenreisingshus i Nord-Troms og Finnmark". Avhandlingen er utgitt som bok på Ad Notam Gyldendal i 1999. Hage er fremdeles aktiv forsker ved UiT.
- 5 Se blant annet (alfabetisk): Reidar Bertelsen, "Er Vardø og Hammerfest de eldste byene i Nord-Norge?", *Håøygminne* 2/1990. Ivar Bjørklund, "Gjenreisning og fornorsking", i *Gjenreisning eller nyreisning?*, *Ottar* 1/1986. Håvard Dahl Bratrein, "Varangerhuset. En foreløpig presentasjon av en nordnorsk hustype med konsentrerte gårdsfunksjoner", *Norveg* 1980. Einar Niemi, "Verneverdige førkrigshus i Finnmark – finnes de?", *Fortidsvern* 4/1979; Niemi, "Eldre byggeskikk i Finnmark – lokal tilpassing eller kulturimport?", *Dugnad* 2/1980; Niemi, "Byggeskikk og arkitektur i Finnmark: ødelagt av krig og fred?", *Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring. Årbok* 1983; Niemi, "Gjenreisningen av Vadsø sentrum og idéene bak", i *Gjenreisning eller nyreisning? Ottar* 1/1986. Ørnulf Vorren, "Kystsamenes husformer", *Ottar* 137/1982; Vorren, "Om kyst-samiske torvgammer i Finnmark", *Norveg* 29/1986.
- 6 Se blant annet Ingebjørg Hage, "Kvenenes bosetting og bebyggelse" og "Industristedet Glomfjord – byplan og bolig på 1900-tallet", begge i *Arkitektur i Nord-Norge*, Fagbokforlaget 2008; Hage, "Reconstruction of North Norway after the Second World War – New Opportunities for Female Architects?" og "Reconstruction Housing in North Norway: Gender and the Reception of the Modern Era", begge i *Acta Borealia* hhv. 2005 og 2007.
- 7 Se blant annet Ingebjørg Hages artikler "Grosch og trekirkene – addisjon som formgivingsprinsipp", *Architectura (København): arkitekturhistorisk årsskrift* 2005; "Renessansehagen – utforming og hagekunstneriske motiver", *Nordlit* 2011; og "Helseinstitusjoner i Nord-Norge – arkitektur og struktur", *Bebyggelseshistorisk tidsskrift* 2010.
- 8 Se Ingebjørg Hages artikler "Hagekunstneriske motiver på vandring", i *Hager mot nord: Nytt og nytelse gjennom tre århundrer*, Orkana Forlag 2015 (basert på tidligere studier og foredrag); og "Byggeskikk i Barentsregionen – Gridino ved Kvitsjøen", *Barentswatch* 1999.
- 9 Ingebjørg Hage, Elin Haugdal, Sveinulf Hegstad, Bodil Ruud (red.), *Arkitektur i Nord-Norge*, Fagbokforlaget 2007.
- 10 Solberg 2009, s. 73.
- 11 Hofstad 2008, s. 181. Det er Universitetet i Tromsø i samarbeid med Norske Arkitekters Landsforbund

(Nord-Norges Arkitektforening) som står bak denne arkitekturguiden. Ingebjørg Hage har det faglige ansvaret.

Se arkitekturguide.uit.no/

12 Bodil Ruud, "Mot en moderne byorganisering: analyse av byorganiseringens diskurs i Hammerfests og Bodøs bebyggelse og byregulering gjennom 1800-tallet", doktorgradsavhandling i kunstvitenskap, Universitetet i Tromsø 2009. Vidar Trædal, "Kirkesteder og kirkebygninger i Troms og Finnmark før 1800", doktorgradsavhandling i kunstvitenskap, Universitetet i Tromsø 2008. Lena Liepe, *Medieval stone churches of Northern Norway. The interpretation of architecture as a historical process*, Ravnetrykk 25/2001.

13 For forskningsgruppa, se https://uit.no/prosjekter/prosjekt?p_document_id=317112.

14 Ingebjørg Hage, Elin Haugdal, Sveinulf Hegstad (red.), *Hager mot nord: Nytte og nytelse gjennom tre århundrer*, Orkana Akademisk 2015.

15 Se blant annet Ingebjørg Hages artikler "Byplan og bygninger i gjenreisingsbyene", *Arkitektur i Nord-Norge 2007*; og "Helseinstitusjoner i Nord-Norge – arkitektur og struktur", *Bebyggelseshistorisk tidskrift* 2010. Sistnevnte beskriver institusjonsbygninger fra 1800-tallet til 1990-tallet.

16 Haugdal 2008; Haugdal 2013; og Haugdal, "Contemporary architecture in Sápmi and strategies for monumentality", under utgivelse som del av The Sami Art Research Project, redigert av Svein Aamold, Elin Haugdal og Ulla Angkjær Jørgensen.

17 For denne diskusjonen, se Haugdal 2008, s. 145–188 og Haugdal 2013.

18 Gadamer (1960) i Gulddal og Møller (red.) 1999, s. 161.

19 Se Gadamer 1960, s. 284ff. for virkningshistorie.

20 Se også Leatherbarrow og Mostafavi 1993.

21 Bonta 1975.

22 Arkitekturhistoriker Sylvia Lavin foreslår "History by choice" som en mulig arkitekturhistorisk holdning og metode. Lavin 2004.

23 "Svak historie", med referanse til filosofen og Gadamer-eleven Gianni Vattimos begrep *pensiero debole* og en før-moderne, før-rasjonell historieforståelse som bygger på en samling av enkeltstående objekter eller hendelser heller enn abstrakte systemer. Vattimo (1985) 1988 og 1995.

24 Tafuri, "The Historical Project" i Tafuri (1980) 1987.

25 Duncan 2009. Se også <http://www.bbc.com/culture/story/20150716-why-museums-are-the-new-churches>.